

Котенко Р.М.
викладач кафедри екології і рекреації
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника
Інститут туризму

**ЯК РАДЯНСЬКА МОЛОДЬ «ЗАЗИРАЛА» ЗА «ЗАЛІЗНУ ЗАВІСУ»
(З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО МОЛОДІЖНОГО МІЖНАРОДНОГО
ТУРИЗМУ «СУПУТНИК» ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ У 1970-80-Х РОКАХ)**

В статті висвітлено особливості молодіжного міжнародного туризму в Івано-Франківській області у 1970-80-х роках.

Ключові слова: **Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник», туристична путівка, молодіжний туризм.**

Вступ. Наукова та суспільна актуальність заявленої у назві статті проблеми визначається двома головними обставинами. Сучасна вітчизняна історіографія достатньою мірою “розвінчала” і розкритикувала радянську добу історії України, однак не поспішає закривати прогалини в її вивченні, віддаючи перевагу іншим “перспективнішим” періодам нашого минулого. Незважаючи на це, дослідники історії національного туризму фактично одностайні в думці, що саме на 1970-80-ті роки припала “золота доба” й відбувся “справжній бум” його розвитку попри застійні явища в соціально-економічній сфері та панування жорсткого тоталітарного режиму в Україні. За умов гострого ідеологічного протистояння та збереження “залізної завіси” радянські громадяни, зокрема молодь, одержали реальні можливості для закордонних туристичних подорожей, причому не лише до соціалістичних, а й капіталістичних країн і країн т. зв. третього світу. Така дещо парадоксальна на перший погляд ситуація зумовлювалася комплексом обставин, що визначалися потребами змін в економічному, соціальному, культурному житті Країни рад та оновленням її міжнародно-політичного курсу.

Мета статті полягає в розкритті змісту, форм, методів діяльності Бюро міжнародного молодіжного туризму (БММТ) “Супутник” ЦК ВЛКСМ та з’ясуванні на прикладі Івано-Франківської області особливостей і здобутків функціонування цієї загальносоюзної структури в окремому регіоні. Необхідні підстави для цього дає джерельна база у вигляді архівних документів з фонду “Бюро Міжнародного молодіжного туризму “Супутник” Івано-Франківського обкому ЛКСМУ України”, що зберігаються в Державному архіві Івано-Франківської області, а також матеріалів місцевої радянської преси та численних документів з інших архівних установ України.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Історія БММТ “Супутник” уже привертала увагу радянських та сучасних вітчизняних науковців. Переважно вона розглядалася в контексті розвитку та інфраструктурних змін туристичної галузі в СРСР – УРСР (Квартальнов В., Федорченко В. [19], Сокол Т. [29] та ін.), у розрізі становлення міжнародного туризму (Жуков С., Долматов Г. [13], Немоляєва М. [24] та ін.), як складова діяльності комсомолу з розвитку міжнародного співробітництва (Мошняга В. [23]), а також в інших тематичних ракурсах. Окремо відзначаємо спеціальні праці Квартальнової В. і Федорченка В. [18] та Зінченка В. [15], що відображають етапи становлення і здобутки діяльності БММТ “Супутник” у СРСР та Українській РСР зокрема. Однак, частина з цих праць з’явилася за радянського періоду,

тож попри значну фактографічну базу несе на собі “ідеологічний вантаж”, властивий тогочасній історіографії. Більшість дослідників висвітлювали проблему в “загальносоюзному” чи “республіканському” масштабах, тож зі зрозумілих причин не деталізували її на регіональному рівні, який дозволяє виявити якісно нові грані розвитку закордонних поїздок радянської молоді.

Постановка проблеми. У цьому полягає принципова новизна нашої розвідки, де також здійснена спроба з’ясувати вплив зарубіжного туризму на ідейне й моральне виховання молодих людей, що формувалися за умов радянської дійсності. Окрім того, з’ясуємо надзвичайно важливий фінансово-економічний аспект діяльності БММТ “Супутник”, який інші дослідники фактично обминали увагою.

Практична значущість вивчення порушеної проблеми полягає в можливості використання здобутого за досліджуваного періоду досвіду в сучасному розвитку закордонного виїзного туризму на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник” у структурі ВЛКСМ створили за вказівкою радянського партійного керівництва у червні 1958 р. Згідно з ухваленою в грудні 1972 р. постановою ЦК ВЛКСМ провели його реорганізацію: республіканські, крайові, обласні відділення БММТ “Супутника” ЦК ВЛКСМ перетворювали на БММТ “Супутник” ЦК ЛКСМ союзних республік та обкомів, міськкомів і райкомів комсомолу. На 1980 р. мережа БММТ “Супутник” ЦК ЛКСМ України складалася із 50 регіональних бюро, діючих при обласних та окремих міських і районних комітетах комсомолу. Найдинамічніше республіканська структура БММТ “Супутник” розвивалася у 1970-х років, коли обсяг наданих нею послуг збільшився у 6-7 разів. Хоча надалі темпи зростання істотно зменшилися, діяльність досягла апогею у середині 1980-х років. Таким чином, у 1973-1987 рр. було надано послуг понад 14,1 млн. радянським та іноземним туристам на загальну суму близько 394,5 млн. крб. [15; 18, с. 45-50; 29, с. 236-241].

Бюро молодіжного міжнародного туризму “Супутник” Івано-Франківського обкому ЛКСМУ відіграло провідну роль у залученні населення, передусім молоді Прикарпаття, в орбіту міжнародного туристичного обміну. Воно було створене 1973 р. та швидко розвинуло діяльність за підтримки міських і районних комітетів комсомолу, Ради з туризму та подорожей обкому профспілок, комсомольських організацій промислових підприємств, колгоспів, навчальних закладів, державних установ та інших громадських організацій. Досить значний обсяг роботи забезпечував відносно невеликий штатний апарат Івано-Франківського бюро БММТ “Супутник”. Спершу він складався з десяти осіб: голови, двох референтів, бухгалтера та обслуговуючого персоналу, а у 1989 р. – зріс до 14 штатних працівників [11, арк. 2; 7, арк. 24]. Тривалий час у 1970-х роках обласне БММТ очолював А. Середа, а у 1980-х роках – М. Каплий, обов’язки головного бухгалтера тоді виконувала О. Сиухіна. Обговорювалося питання щодо створення відділів бюро “Супутник” при інших районних та міських комітетах комсомолу області, утім, їх існування визнали недоцільним.

Івано-Франківське БММТ “Супутник” обкому комсомолу не мало власної матеріально-технічної бази за винятком міжнародного молодіжного центру “Крокус” у смт. Вишків. До речі, це був один з восьми такого роду закладів, що існували в структурі ЛКСМУ. Брак власних засобів розміщення, харчування, транспорту змушував орендувати їх у інших суб’єктів господарювання, що істотно ускладнювало діяльність, особливо з розвитку внутрішнього туризму. Водночас Івано-Франківське, як й інші обласні, БММТ “Супутник” володіло значними фінансовими ресурсами, постійно нарощували обсяги обігових коштів та показники праці. Основний зміст і засади економічної діяльності усталили ухвалені наприкінці 1976 р. постановами ЦК ВЛКСМ та БММТ “Супутник” ЦК ВЛКСМ. Згідно з їхніми положеннями вся

виробничо-фінансова діяльність цієї структури остаточно переводилася на принципи госпрозрахунку та рентабельності. Складені на їхній основі інструктивні матеріали і розпорядження докладно регламентували форми, методи і засоби обслуговування іноземних туристів та відправки радянських туристів за кордон [7, арк. 26-40]. Суворі регламентація економічних механізмів праці зумовлювалася логікою радянської бюрократичної командно-адміністративної системи.

Згідно з нашим аналізом, за 1977-1987 рр. бюджет БММТ “Супутник” Івано-Франківського обкому комсомолу зріс з 854 до 1243 тис. крб. У 1987 р. його фінансово-економічна діяльність фактично досягла апогею: доходи (650 тис.) перевищували витрати на 156,7 тис. крб. Наступного року бюджет турпідприємства продовжував зростати, але при цьому поглиблювалися і внутрішні кризові явища. 1989 року він досяг максимуму – 1319 тис., однак бюро мало боргові зобов’язання перед партнерами – постачальниками послуг, транспортними підприємствами тощо. Надходження до бюджету формувалися за рахунок реалізації путівок і надання додаткових послуг, зокрема пов’язаних із придбанням (бронюванням) квитків та ін. При цьому головні статті дохідної частини склалися за рахунок прийому та обслуговування груп радянських туристів, що прибували до області (близько 65%) та відправки на внутрішні союзні маршрути (до 20%). Решту джерел надходжень становили прибутки від міжнародного туризму: відправка туристичних груп за кордон і до міжнародних молодіжних таборів (14%) та обслуговування міжнародних туристів (близько 1%) [8, арк. 3; 9, арк. 3-4; 11, арк. 1-2; 5, арк. 4-5].

Таким чином, діяльність БММТ “Супутник” стала важливим джерелом фінансування не лише комсомольської громадсько-політичної організації, а й державних соціально-економічних програм. Зокрема, того ж 1987 р. Івано-Франківське бюро відрахувало обласному комітету комсомолу 44 тис. крб., БММТ “Супутник” ЦК ВЛКСМ – 7 тис. крб., центральному фонду фінансових ресурсів – 30 тис. крб. При цьому його витрати за статтею “адміністративно-управлінські” у 1977-1987 рр. не перевищували 41 тис. крб., з них 75-80% надходило до фонду оплати праці, а решту – на відрядження та інші організаційні потреби. Через загальне погіршення фінансово-економічного становища обсяг адміністративно-управлінських витрат 1989 р. скоротився майже удвічі [8, арк. 3; 9, арк. 3-4; 11, арк. 3; 5, арк. 4-5].

Окрім економіко-адміністративних важелів, діяльність БММТ “Супутник”, як і розвиток усієї сфери міжнародного туристичного обміну, визначалися характером і тенденціями міжнародних суспільно-політичних відносин. Зважаючи на заідеологізованість та централізацію цієї ділянки суспільного життя, Івано-Франківське бюро “Супутник” еволюціонувало в загальній площині міжнародних зв’язків комсомолу, зокрема БММТ ЦК ВЛКСМ, хоча при цьому виявляло й певні регіональні особливості. Основу діяльності становила т. зв. Закопанська система – назва походить від однойменного польського курорту, де 1964 р. підписали угоду про довгострокове співробітництво між молодіжними організаціями соцкраїн. Вона уточнювалася і доповнювалася у 1974, 1979, 1984 рр. [1; 12; 17, с. 49-51; 29, с. 236]. Фундаторами та головними учасниками цієї системи виступали молодіжні організації з розвитку туризму і подорожей Народної Республіки Болгарії (НРБ), Угорської Народної Республіки (УНР), Німецької Демократичної Республіки (НДР), Польської Народної Республіки (ПНР; зокрема тут діяли студентська, скаутська і загальнонаціональна структури), Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧСР) та Соціалістичної Республіки Румунії (СРР). На двосторонній основі в рамках “Закопанської системи” співпрацювали молодіжні туристичні організації Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ), Республіки Куба та Монгольської Народної Республіки (МНР).

Ідентифікація, диференціація та уніфікація турпослуг на безвалютній основі передбачала узгодження внутрішніх цін і тарифів та складання єдиних каталогів закладів розміщення і харчування, транспортних перевезень, системи атракцій тощо. Такі підходи і принципи, зокрема й вимога урівноваження вартості путівок на закордонні та внутрішні (у межах країни) подорожі відповідали фінансовим можливостям молодіжних організацій [1, 12, 28].

Про масштаби організації такого міжнародного туристичного обміну на “безвалютній основі” засвідчує той факт, що лише 1987 р. Івано-Франківське БММТ “Супутник” подало заявку щодо обміну валюти на суму, еквівалентну 822,1 тис. крб. для забезпечення перебування молодіжних груп у зарубіжних країнах [8, арк. 3].

Зменшення напруги в міжнародно-політичних відносинах на початку 1970-х років та проголошення радянським керівництвом принципу “мирного співіснування” країн з різним суспільним ладом створювали об’єктивне підґрунтя для розширення молодіжного туристичного обміну між СРСР та капіталістичними країнами і країнами “третього світу”. Організаційно-політичні й ідеологічні передумови та засади такої діяльності БММТ “Супутник” докладно розкриті в дослідженні В.Зінченка [15]. Проте у праці Івано-Франківського бюро цей сегмент послуг, як побачимо далі, був зовсім незначним.

Згідно із “закопанськими” домовленостями іноземним туристам та радянській молоді, що виїжджала за кордон, пропонувався схожий пакет послуг на маршрутах: розміщення в кімнатах на дві – чотири особи зі зручностями на поверсі, триразове харчування в кав’ярні чи ресторані, а під час подорожі – забезпечення сухим пайком; різні соціальні заходи; проведення міських екскурсій; супровід гіда-перекладача тощо. По лінії БММТ “Супутник” організовувалися лише групові тури для молодих людей від 16 до 30 років. Старші за віком, переважно це були комсомольські чи партійні функціонери, становили не більше 10% від їхнього складу [7, арк. 26-40; 14, с. 351-360].

Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник” виробило доволі чітку, але водночас громіздку, забюрократизовану, заідеологізовану систему організації подорожей радянської молоді за кордон. Вона носила централізований характер та реалізовувалася за ієрархічним принципом визначення показників, рознарядок, розпоряджень та інструкцій, які спускалися від ЦК ВЛКСМ до ЦК ЛКСМУ, відтак до обкомів та райкомів і міськкомів комсомолу й первинних комсомольських організацій [1; 20; 21; 25; 26; 27; 31 та ін.].

У більш-менш завершеному вигляді система підбору, підготовки та відправлення радянської молоді за кордон по лінії БММТ “Супутник” сформувалася в середні 1970-х років. В її основі лежав план рознарядок на путівки ЦК ВЛКСМ, який, згідно зі своїми щорічними постановами, розподіляв їх між республіканськими організаціями. Відтак колегіальні керівні органи останніх, зокрема і ЦК ЛКСМУ, перерозподіляло путівки між обкомами комсомолу, які ухвалами бюро визначали квоти на їхнє придбання райкомами і міськкомаами комсомолу.

Кількість молодих людей з Івано-Франківщини, що побували за кордоном за путівками БММТ “Супутник”, постійно зростала: за 1970-1976 рр. зі 109 до 362, а за 1980-1987 рр. – із 464 до 657 осіб [7, арк. 4; 6, арк. 1; 8, арк. 9; 9, арк. 3]. Побутувала практика, відповідно до якої пріоритет при розподілі путівок надавався робочій молоді великих промислових центрів. Приміром, із майже 18 тис. путівок виділених у 1986 р. ЦК ЛКСМУ для 25 областей України, найбільше їх одержали Донецька (1290), Дніпропетровська (1005), Ворошиловградська (963), Запорізька (867), а також місто Київ (1441) та ін. [15]. Утім, якщо взяти до уваги загальну чисельність населення, зокрема молоді, різних областей України, то можна стверджувати, що Івано-

Франківщина не зазнавала істотної “дискримінації”, так що при розподілі путівок між обкомами комсомолу зберігався відносний паритет.

Існував громіздкий забюрократизований механізм добору кандидатів для закордонних поїздок. Це здійснювалося за рекомендаціями первинних комсомольських організацій, які, насамперед, відбирали переможців соціалістичного змагання, передовиків промислового й сільськогосподарського виробництва, громадських активістів тощо. Претенденти відповідали “високим морально-політичним якостям”, мали “комуністичну свідомість”, були стійкими до проявів “ворожої пропаганди”.

Туристичні групи на 90% формувалися з молоді певних спеціальностей – працівників сільського господарства, лісової і деревообробної, нафтової і газової промисловості, транспорту і зв’язку, торгівлі й сфери обслуговування, молодих учителів і студентів, а також комсомольських активістів тощо. Професійні інтереси і схожий соціальний статус мали забезпечити дружні стосунки в тимчасових колективах та продуктивне перебування за кордоном, зокрема вивчення й обмін досвідом у споріднених галузях виробництва [4, арк. 4; 6, арк. 6]. Тургрупи склалися переважно із 30-40 осіб, кожна з них мала свій порядковий номер.

На початку 1970-х років утвердилася практика встановлення квот на відправку різних соціальних груп молоді у закордонні туристичні поїздки. Вони визначалися з ідеологічних міркувань та виходячи з характеру соціальної структури індустріально розвинених регіонів України, тож в останньому випадку не відповідали реальній соціально-професійній ситуації на Прикарпатті. Таким чином, молодим робітникам надавалося 56% путівок, працівникам сільського господарства – близько 16%, службовцям – 18%, комсомольським активістам – 3%, а студентам і молодим учителям – 17% та ін. Члени ВЛКСМ і КПСР становили 97% туристів, що подорожували за кордоном [7, арк. 4; 6, арк. 1; 8, арк. 9].

Можливість відвідати зарубіжні країни радянською молоддю по лінії БММТ “Супутник” розглядалася як форма заохочення та винагороди її “кращих представників”, тому більшість путівок видавали на пільгових умовах чи безкоштовно. Важливу роль в утвердженні такої практики відіграла прийнята на основі відповідних ухвал і рекомендацій ЦК ВЛКСМ у листопаді 1978 р. спільна постанова бюро Івано-Франківського обкому комсомолу та 32 організацій і установ області про співпрацю. Як наслідок уже в наступних два роки 476 осіб нагородили пільговими і безкоштовними поїздками за кордон. Вони оплачувалися за рахунок підприємств й організацій, а також з фондів ЦК ЛКСМУ чи комітетів комсомолу області. Загалом, згідно з нашими узагальненнями, приблизно кожен п’ятий учасник зарубіжних тургруп одержував путівку як премію на підприємстві, кожен третій — за рахунок бюджету обкому комсомолу [6, арк. 2-3, 6]

Таке посилення соціального складника в розвитку виїзного міжнародного туризму негативно позначилося на діяльності БММТ “Супутник”, яка, повторюємо, базувалася на засадах госпрозрахунку і рентабельності. На тлі поглиблення кризових явищ у соціально-економічному становищі країни із середини 1980-х років посилюється явище, коли частина одержаних за квотою ЦК ЛКСМУ путівок БММТ “Супутник” не реалізовувалася на місцях через неспроможність підприємств, установ, комітетів комсомолу забезпечити їхню оплату і видачу на пільгових умовах чи безкоштовно. Особливо гострою була справа з відправкою до міжнародних молодіжних центрів і таборів. Якщо у 1976 р. до них направили 159 осіб, з яких половина одержала пільгові путівки, то у 1987 р. “констатувався незадовільний стан” у цій сфері, оскільки туди змогли направити лише 227 осіб, що становило 81% від плану [4, арк. 4; 6, арк. 6; 9, арк. 3]. Відправці молоді за кордон передувала копітка підготовча робота. На кожного туриста заводилася “виїзна справа”. Після визначення складу групи та її

“резерву“ кандидатури затверджували бюро обкому комсомолу. Для груп, що виїжджали до соцкраїн, проводили навчання-інструктажі, читали лекції з міжнародного становища, зокрема про внутрішню і зовнішню політику приймаючої країни, а також влаштовували зустрічі із секретарями обкому ЛКСМУ, активістами, які побували за кордоном, тощо. Для виїжджаючих до капіталістичних країн відбір був суворішим, а в процесі підготовки переважали індивідуальні бесіди, практикувався захист рефератів на задані теми. Для учасників турпотягів “Дружба“ проводили дво-триденні семінари в Києві. Однак, представники Івано-Франківщини постійно нарікали на їхню заформалізованість та пропонували скоротити час навчання удвічі й надати йому конкретнішого і більш кваліфікованого характеру [4, арк.110]. Заформалізованість і повчально-пропагандистський стиль переважали в підготовці всіх категорій туристів.

Численні інструктивні матеріали окреслювали вимоги до відбору, змісту і форм підготовки керівників тургруп. Відносно БММТ “Супутник“ Івано-Франківської області, вони призначалися винятково із числа працівників штатного апарату обкому, райкомів та міськкомів комсомолу, які, до речі, таким чином подорожували безкоштовно та ще й одержували кошти за відрядження [7, арк. 20].

Близько 95-97% подорожей по лінії БММТ “Супутник“ ВЛКСМ здійснювалося до соціалістичних країн, що відповідало загальному вектору і характеру міжнародної політики СРСР. Згідно з нашим аналізом, Івано-Франківське бюро здійснювало обмін молодіжними делегаціями із близько десятима країнами. Системніший характер мали зв'язки з НРБ і ЧССР, на які припадало близько половини туристичних поїздок. За ними йшли ПНР, СФРЮ, СРР, НДР та ін. Вартість путівок до країн соцтабору залежала від терміну перебування (15-20 днів) та обсягу послуг коливалася від 116 до 265 крб. [5, арк. 4; 7, арк. 13].

Джерельні матеріали засвідчують існування сталих зв'язків бюро БММТ Івано-Франківського обкому комсомолу з німецьким “Югентуристом“ та молодіжними туристичними організаціями Болгарії і Польщі. Вони сприяли налагодженню особливо теплих і дружніх стосунків молоді Прикарпаття із юнацтвом цих країн. Майже щороку відбувався обмін тургрупами по 35-45 осіб з містом-побратимом Івано-Франківська румунським Бая-Маре. З такої нагоди (прибуття іноземців, відправка радянських туристів) улаштовувалися певні урочистості: вивішували прапори СРР, СРСР, УРСР, гостей традиційно зустрічали під звуки духових оркестрів, дівчата в національному одязі підносили хліб-сіль, відбувалися мітинги із привітаннями російською та румунською мовами [5, арк. 4; 7, арк. 13].

Попри узгоджені уніфіковані стандарти щодо рівня туристичного обслуговування мали місце нарікання на їхню якість, передусім стосовно поганих побутових умов. Приміром, після відвідин НДР туристи з Івано-Франківщини скаржилися на умови проживання у чотири-шестимісних номерах, на відсутність у готелях побутових кімнат і душових, на погане харчування тощо [6, арк. 7]. Подекуди туристів поселяли далеко від закладів харчування, тому, добираючись до них, доводилося робити по кілька пересадок на міському транспорті. Нерідко порушувалися домовленості відносно умов розміщення. Таке, до прикладу, трапилося з групою, що перебувала в липні 1980 р. у Братиславі: вона мала проживати в найкращому однойменному місцевому готелі, але замешкала в селищі, віддаленому на 160 км від міста, тому щодня туристи витрачали по 6-7 годин на переїзди [6, арк. 8]. Подекуди зривалися або й зовсім не планувалися зустрічі з місцевою молоддю. Але чи не найбільше невдоволення викликала робота гідів-перекладачів за слабе знання маршрутів та низькі навички проведення екскурсій.

Інший характер носило відвідування представниками Івано-Франківщини капіталістичних країн. Зазвичай це були комсомольські функціонери, котрих включали до складу делегацій, які формувалися в Києві чи інших великих містах України.

Здебільшого мандрівки здійснювали до Федеративної Республіки Німеччини, а також Франції, Японії, Швейцарії і деяких інших країн. Також комсомольські активісти брали участь у морських круїзах, перший з яких відбувся у 1976 р. за маршрутом “Мальта – Туніс – Лівія – Туреччина” [2, арк. 1].

Івано-Франківське БММТ “Супутник” проводило рекламно-інформативну діяльність з популяризації закордонних поїздок. На цю мету призначалося відносно небагато коштів – щороку від 350 до 470 крб., які витрачали переважно на видання спеціальних плакатів і буклетів [5, арк. 4-5; 6, арк. 3]. За таких обставин активно використовували ЗМІ, передусім орган Івано-Франківського обкому ЛКСМУ “Комсомольський прапор”, а також районні молодіжні газети Калущини, Коломийщини. У другій половині 1970-х – першій половині 1980-х років у них існували рубрики “Меридіани дружби”, “Моя Батьківщина – СРСР”, “Ми – інтернаціоналісти”, де вміщували численні матеріали про життя молоді за кордоном, про діяльність клубів інтернаціональної дружби (КІДів), а також враження туристів, які побували за кодоном. У 1979-1980 рр. “Комсомольський прапор” опублікував серію репортажів про перебування прикарпатської молоді в УНР, НРБ, НДР, СФРЮ, ПНР, а також у Швейцарії, про участь в “Африканському круїзі” тощо. На відміну від інших областей Української РСР, де пропорція щодо відправки радянських туристів за кордон та прийому іноземців була більш-менш однаковою, на Івано-Франківщині вона становила десятикратну перевагу на користь виїзного туризму. Зокрема, у 70-х роках Прикарпаття по лінії БММТ “Супутник” відвідувало приблизно по 100-110 іноземних гостей, а у 1987 р. їх кількість скоротилася до 48 (400 туроднів) [8, арк. 9; 9, арк. 4]. Організація прийому їх регламентувалася численними інструкціями та чітко контролювалася відповідними громадськими організаціями і державними органами. Основою для такої діяльності слугували затверджені ЦК ВЛКСМ “Типові програми перебування іноземних туристів із соціалістичних країн в СРСР на 1986-1990 рр.”, де доволі докладно визначався зміст їх перебування в окремих областях Української РСР, зокрема й у Івано-Франківській [30].

Проблему прийому, перебування та обслуговування іноземної молоді на Прикарпатті обговорювали на спеціальних засіданнях бюро обкому ЛУСМУ. В ухвалах, що приймалися з цього приводу, головне місце посідала інформаційно-пропагандистська робота. Починаючи від привітальних мітингів дружби та завершуючи екскурсіями за чітко спланованими маршрутами з відвідуванням “показово-зразкових” підприємств, місць революційної, бойової і трудової слави, тематичних виставок тощо, демонструвалися досягнення соціалістичного будівництва, переваги радянського способу життя, доводилася правильність політичного курсу КПРС і радянського уряду. Обов’язковим елементом прийому іноземних туристів були вечори інтернаціональної дружби, що також відбувалися за чітко спланованими сценаріями: виступи партійних чи комсомольських функціонерів, передовиків виробництва, ветеранів, вітальні промови гостей, обмін сувенірами, спів гімну демократичної молоді і т. ін. Бесіди, дискусії, які супроводжували такі заходи, ніколи не переростали в щирий обмін думками, який би виходив за “дозволені межі”.

Підсумки подорожей за кордон та прийому іноземців також обговорювалися на засіданнях бюро Івано-Франківського обкому ЛКСМУ за участю відповідальних працівників БММТ “Супутник”. На них заслуховували “політичні звіти” керівників тургруп про перебування у соцкраїнах та звіти гідів про обслуговування зарубіжних гостей. Здебільшого не фіксувалося порушень під час перебування Івано-Франківських тургруп за кодоном, так що звіти завершувалися традиційною констатацією, що їхні члени “показали себе дисциплінованими та організованими”. Мали місце випадки, коли в туристів з Прикарпаття митники вилучали японські магнітофони чи інші заборонені

для ввезення товари, які конфісковували, а порушників притягали до відповідальності [9, арк. 24].

Висновки. Урешті, міжнародні туристичні обміни сприяли налагодженню людських стосунків, давали унікальний досвід міжнаціонального діалогу молоді різних країн. Вони розширювали культурний світогляд, адже ознайомлення з історичною спадщиною та науково-технічними досягненнями різних народів мало величезне пізнавальне значення, сприяло формуванню активної громадянської позиції, зокрема в боротьбі за збереження миру за умов “холодної війни“, формувало спільну пам’ять про трагедію Другої світової війни тощо.

Таким чином, за умов радянського політичного режиму діяльність БММТ “Супутник“ стала чи не єдиним реальним каналом, через який тисячі молодих людей України із числа робітників, селян, службовців, учителів та студентів одержали можливість побувати за кордоном із туристичною подорожжю. Будучи складником комсомольської громадсько-політичної організації, БММТ “Супутник“ розвинув свою організаційну мережу, що функціонувала на засадах чіткої централізації та за безпосереднього керівництва і суворого контролю ієрархічної системи: ЦК ВЛКСМ – ЦК ЛКСМУ – обласні – районні, міські комітету комсомолу – первинні комсомольські організації. У діяльності БММТ “Супутник“ була закладена істотна суперечність, зумовлена характером соціальної політики та командно-адміністративними методами управління державою. За своєю суттю це була “напівкомерційна“ установа, що мала діяти на засадах самоокупності, рентабельності й давати прибуток. При цьому вона розвивала соціальний туризм, який не міг відповідати цим принципам. Така внутрішня неузгодженість тривалий час долалася завдяки системі видачі пільгових та безкоштовних путівок, оплачуваних за рахунок підприємств та з комсомольських фондів. Із погіршенням загального соціально-економічного становища вона стала давати тріщини і, безумовно, була приречена, однак її розпад випередив крах усього радянського політичного режиму.

Згідно з нашими підрахунками, упродовж 1970-80-х років близько 10 тис. юнаків і дівчат Прикарпаття відвідали соціалістичні та капіталістичні країни по лінії БММТ “Супутник“ обкому ЛКСМУ. Загалом це були кращі виробничники та переможці соціалістичного змагання, які одержали унікальну у своєму житті нагоду пізнати життя і культуру країн соціалістичного табору. Це розширювало їхній кругозір, сприяло формуванню почуттів братерської солідарності та заклало підґрунтя для зміцнення “народної дипломатії“. Набутий таким чином досвід не втратив свого практичного значення для розвитку міжнародного співробітництва туристичних організацій на сучасному етапі.

Список використаної літератури:

1. Генеральные условия приема и обслуживания советской и зарубежной молодежи БММТ “Спутник” ЦК ВЛКСМ. – М., 1986. – 24 с.
2. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІ-ФО). – Ф. 40. – Спр. 1031. – 8 арк.
3. Там же. – Спр. 1103. – 6 арк.
4. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1104. - 126 арк.
5. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1175. - 51 арк.
6. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1378. - 10 арк.
7. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1179. - 12 арк.
8. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1723. - 127 арк.
9. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1724. - 48 арк.

10. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1725. - 17 арк.
11. Там же. – Ф. 40. – Спр. 1762. - 70 арк.
12. Договор о сотрудничестве в области молодежного туристского обмена на 1981-1985 гг. // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – М., 1980. – № 1. – С. 17-45.
13. Жуков С.Г., Долматов Г.М. Экономика и организация зарубежного туризма: Учебное пособие. – М.: ЦРИБ “Турист”, 1979. – 376 с.
14. Зарубежные молодежные организации: Справочник. – 2-изд. – М., 1973. – 220 с.
15. Зінченко В.А. Міжнародний молодіжний туризм в Україні (70-80-ті роки ХХ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 58 с.
16. Исмаев Д.К. Система организации советского туризма за границу, повышение его политической и экономической эффективности. Методическая разработка. – М., 1989. – 158 с.
17. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика: Избранные труды. В 5-ти т. – Т.1: Гуманитарные проблемы развития туризма: история и современность. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 188 с.
18. Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Орбиты “Спутника”: Из истории молодежного туризма. – К.: Молодь, 1987. – 152 с.
19. Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Туризм социальный: история и современность: Учебн. пособие для слушателей ИПК туристско-экскурсионных кадров. – К.: Вища школа, 1989. – 342 с.
20. Материалы учебы председателей Бюро молодежного туризма РК, ГК, ОК ЛКСМУ, директоров международных молодежных лагерей на курсах в республиканской комсомольской школе при ЦК ЛКСМ Украины // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – К., 1974. – №5. – С. 2-22.
21. Методические рекомендации по организации поездок по внутрисоюзным маршрутам и в международные туристские центры и лагеря по линии БММТ “Спутник” (в помощь работникам ГК, РК ЛКСМУ). – Львов, 1987. – 20 с.
22. Методические рекомендации по организации приема интуристов в УССР по линии БММТ “Спутник” (в помощь ответственным работникам комитетов комсомола, гидам-переводчикам и экскурсоводам, комсомольскому активу). – К., 1978. – 13 с.
23. Мошняга В.П. Международное сотрудничество ВЛКСМ с союзами молодежи европейских социалистических стран (1960–1970 гг.): Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук: 07.00.01 / Высшая партийная школа при ЦК КПСС. – М., 1972. – 30 с.
24. Немоляева М.Э., Ходорков Л.Ф. Международный туризм: вчера, сегодня, завтра. – М.: Междунар. отношения, 1985. – 174 с.
25. Об итогах Всесоюзного семинара организаторов внутрисоюзного туризма БММТ “Спутник” комитетов комсомола // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – М., 1985. – № 3. – С. 2–14.
26. О работе БММТ “Спутник” комитетов комсомола Украины по организации туризма в социалистические страны, повышению его роли в патриотическом и интернациональном воспитании молодежи // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – М., 1985. – № 3. – С. 15-21.

27. О ходе выполнения “Основных мер БММТ “Спутник” ЦК ВЛКСМ по реализации решений XX съезда ВЛКСМ” // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – М., 1987. – №6. – С. 7-9.
28. Соглашение о принципах сотрудничества молодежных и студенческих бюро путешествий социалистических стран на 1981–1985 гг. // Информационный бюллетень Бюро международного молодежного туризма ЦК ВЛКСМ. – М., 1980. – № 1. – С. 13-16.
29. Сокол Т.Г. Характеристика структуры туристичної галузі СРСР в 70–80-х рр. XX ст. // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 1: Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конференції “Туризм в Україні: економіка та культура”; (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). / О.О. Бейдик та ін. (ред. кол.); Федерація профспілок України, Ін-т туризму. – У 2-х ч. – К.: “КМ – Трейдинг”, 1998. – Ч. 2. – С. 230-250.
30. Типовые программы пребывания иностранных туристов из социалистических стран в СРСР на 1986-1990 гг. – М., 1985. – 178 с.
31. Условия приема и программы пребывания иностранных туристов в Украинской ССР.- К., 1986. – 27 с

КОТЕНКО Р.М. КАК СОВЕТСКАЯ МОЛОДЕЖЬ «ЗАГЛЯДЫВАЛА» ЗА «ЖЕЛЕЗНЫЙ ЗАНАВЕС» (ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БЮРО МОЛОДЕЖНОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА «СПУТНИК» ИВАНО-ФРАНКОВЩИНЫ В 1970-80-Х ГОДАХ)

В статье обозначены особенности молодежного международного туризма в Ивано-Франковской области в 1970-80-х годах.

Ключевые слова: Бюро международного молодежного туризма «Спутник», туристическая путевка, молодежный туризм.

KOTENKO R.M. HOW SOVIET YOUTH LOOKED FOR «IRON CURTAIN» (FROM THE HISTORY OF THE BUREAU OF INTERNATIONAL YOUTH TOURISM «SUPUTNYK» IVANO-FRANKIVSK REGION IN 1970-80S)

The article highlights the features of the youth international tourism in Ivano-Frankivsk region in 1970-80 s.

Keywords: Bureau of International Youth Tourism «Suputnyk», travel vouchers, youth tourism.